

OVIDIJE U LJEPOTI PROLAZNOSTI

L'acqua ch'io prendo giammai non si corse.

Dante, *Paradiso*, II, 7.

Prisilan Ovidijev odlazak prema Augustovoj zapovijedi iz Rima u prosincu 8. n. e. u Tome, grad na zapadnoj obali Crnoga mora, današnja Constanza, prouzročio je jak potres u pjesnikovu duhu. Ovidijevo je putovanje bilo put u neizvjesnost, gotovo u zagrljaj pogibeljnih iznenađenja. Nije potrebno isticati da je u to doba samo putovanje bilo dugo i opasno. Osim toga, u Ovidijevu su slučaju sve nade i čežnje u povratak bile samo prazne slutnje bez stvarne podloge. Ponajprije zato jer se veliki krug pjesnikovih prijatelja i znanaca u Rimu odjednom smanjio; ostalo ih je nekoliko vjernih, jedan ili dva, kako sam pjesnik naglašava (*T. I, 5 s. 33*)¹:

Ostalo dvoje il troje prijateljâ je jedva;
mnoštvo ih postalo rob varljive Sreće je tad.
Zato, vi odani, prem vas je malo, pomozite sada,
kad je razbijen moj brod, siguran dajte mu sklon!²

a zatim neprijateljski stav samoga Augusta čija je vlast bila neograničena. Još veća gorčina izbija pod Ovidijevim perom, kad za prijatelje kaže:

Tužno je reći, ali se istina priznati mora:
prijatelj vrijedan je sveđ, koliko koristi on.
Najprije za korist se pita a za čestitost zatim:
sretan mine li tren, uvijek ostaješ sam! (*P. II, 3 s. 6. i d.*)

Potresni su stihovi u zbirci *Tužaljke (Tristia, I, 3)* kojima je pjesnik zorno opisao rastanak sa svojima i Rimom. Sam naglašava da je taj rastanak bio više nalik na sprovod negoli na oproštaj u kome je bilo barem malo nade u povratak. Divljina kraja u koji je Ovidije

---

¹ U citatima: T. = *Tužaljke (Tristia)* i P. = *Pisma s Ponta (Epistolae ex Ponto)*. Citiram samo prijevode prema kritičkom izd. A. Riese-a: *P. Ovidii Nasonis, Carmina*, vol. III Lipsiae 1884. U citatima su stihovi edekvatno prevedeni pa se mogu konfrontirati s izvornikom. U prevođenju sam zadržao heksametar, dok sam pentametar prepolovio na dva dijela, kao što sam i dosad učinio u više mahova prevodeći starohelenske i latinske ličare, da bih ovakvom njegovom ritmičkom strukturom izbjegao jednoličnost, a istovremeno mu dao reljefnost izraza i pjesničkih slika.

² Cfr. Émile Ripert, *Ovide-poète de l'amour, des dieux et de l'exil*, Paris 1921, s. 183.

stigao poslije naporna putovanja po moru i kopnu, uvjevarala ga je sve više da je čak u pitanju njegova lična sigurnost. U *Tužaljka* (I, s. 43—45) otvoreno veli da mu život visi o niti. K tome, urođenici su bili nepovjerljivi prema rimskom okupatoru, dok su povjerljiviji koloni obrađujući zemljište držali jednu ruku na ručici pluga, a u drugoj nosili koplje ili mač. Iako je Ovidije nastojao da stoički podnese nesreću koja ga je iznenada kao grom ošinula, pa, premda, je bio svjestan da je žrtva dvorske kamarile u Rimu, ipak se je u Tomima osjećao osamljen, jadan i prepušten milosti zapovjednika vojničke kolonije. U takvom duševnom raspoloženju počinje učiti getski, jezik urođenika, dopisuje se s Kotisom, sinom tračkoga kralja Roenultakesa. U zbirci elegija, u *Pismima s Ponta*, ovako mu se obraća (II, 9 s. 8 i d.):

Brodolomca ti primi na obalu pitomu svoju,
nek sigurniji sprud postane nego je val.
Vjeruj mi, kraljevska gesta je pomoći čovjeku jadnom;
tebi priliči to, jer si doista kralj!

Kotis je poslije očeve smrti vladao u istočnoj polovini tračkoga kraljevstva. I da je htio, nije mogao pomoći pjesniku, jer se kao rimski vazal nije smio zamjeriti caru Augustu, premda je poslije oko 19. n. e. poginuo za vreme dinastičkih borba, u koje je bio umiješan službeni Rim.

Desetgodišnji je Odivijev boravak u progonstvu od prosinca 8. do siječnja 18. n. e. utjecao na oblikovanje novoga u njegovu poetskom izrazu. Slikovitost izraza, bujan ritam kao i težnju da se što tačnije izrazi — a to su bile odlike u već stvorenim djelima — susrećemo i u dvjema Ovidijevim zbirka elegija što ih je napisao za vrijeme svoga progonstva, djelomice na putu, a većinom u Tomima, mjestu određenom za prognanikov boravak. Treba istaknuti da je pjesnik bio *relegatus*, a to znači da nije bio izgubio u progonstvu građanska prava.

Raznovrsni su bili uzroci Ovidijeva progonstva. On sam često ističe i naglašava da je uzrokom bila *pogreška, nesmotrenost = error*, a ne *zločin (scelus)* ili *prijestup (crimen)* — T. III, 6 s. 26). Usput rečeno, to što Ovidije spominje da će, dok bude živio, morati čuvati tajnu, najvjerojatnije se odnosi na neki erotski skandal u Rimu. U *Tužaljka* (II, 1 s. 105 i d.) uspoređuje svoju sudbinu s Akteonom koga je božica Artemida pretvorila u jelena, jer ju je kao lovac slučajno vidio nagu dok se kupala u gorskom potoku s nekim nimfama. Zato su Akteona rastrgli lovački psi. Kakav je bio spomenuti skandal i koliko je i sam pjesnik u njemu sudjelovao, nije moguće danas utvrditi³. Naslućujemo. Nagadamo. Neki su komentatori navodili da je Ovidije bio svjedokom Augustovih paidofilnih sklonosti, dok drugi pjesnika povezuju s Augustovom kćerkom Julijom i njenim ekstravagantnim erotizmom. Osim toga, ima onih koji Ovidiju upisuju u grijeh da je naročito svojim djelom *Ars amandi* stvorio u rimskom društvu pravu pobunu i protest protiv Augustovih reformi što su se odnosile na obiteljski život. Vje-

³ Cfr. Ivančević Milan, *Ovidiana*, Nast. vj. XVII, 1909., te O. Ribbeck, *Gesch. d. röm. Dichtung*, sv. II, s. 314. i d. i E. Bickel, *Gesch. d. röm. Lit.*, Heidelberg s. 548.

rojatno je i krug raznih stihotvoraca pridonio što se August odlučio da protjera pjesnika, te da na taj način zastraši ostale svoje, često skrivene protivnike⁴. Da je August sam, a i s drugima duže vremena smišljao nešto protiv Ovidija, dokazuje i činjenica, što je prefinjenom zlobom izabrao trenutak za pjesnikovo progonstvo upravo dok se Ovidije nalazio s prijateljem Maksimom Kotom (Cotta) na otoku Elbi. U elegiji-pismu-spomenutom prijatelju (*P. II, 3 s. 83*) Ovidije označuje kako ga je potresla vijest o progonstvu, jer svoje tadašnje raspoloženje karakterizira kao *pogreb (funus)*. Ujedno veli da mu se to dogodilo, jer je bio *neoprezan (stultus)*, a ne po prirodi sklon nekom prijestupu. Ipak, Ovidijev *error = nesmotrenost*, griješka ili, bolje, pjesnička lakomisenost, otkrivaju idejnu podvojenost u shvaćanjima tadašnjeg helenizovanog rimskog društva. Poznato je da je August bio angažovao brojne pisce, naročito Vergilija i Horacija, da mu pomognu u obnovi društva, dok je s druge strane Ovidijev stav kao stvarao bio u potpunoj protivnosti prema puritanizmu Augustovih ideja i zamisli. Tragična Ovidijeva sudbina kao da je nagovijestila brojne žalosne sudbine pisaca koji su poslije tokom stoljeća stradali zbog svoga iskrenog stvaralačkog stava.

Zbirka *Tužaljke (Tristia)* od 50 i *Pisma s Ponta (Epistolae ex Ponto)* od 46 elegija otkrivaju potresnu Ovidijevu iskrenost; osobito se ističu one elegije iz prve zbirke u kojima je pjesnik plastično ocrtao svoj portret u progonstvu. Neki dijelovi elegija u jednoj i drugoj zbirci odražavaju mane pjesnikova značaja, kad plašljivo i plačljivo, a isto tako pretjerano laska Augustu. Pjesnik na nekim mjestima u stilu tadašnje helenističke prakse čak divinizira Augusta i naziva ga *bogom* ističući pri tome njegov carski i božanski gnjev. Ovidije laska Augustu, te ima stihova koji su odraz nekih značajki razmažena dendijska kakav je bio Ovidije, osobito u doba svoje mladosti a i poslije. Laskanje Augustu ogleda se u ovim stihovima na poseban način:

Uv'jek kad se milosrdna sjetim ja careva srca,
brodolomcu se tad blagi osm'jehne kraj (*P. I, 2. s. 59*).

S druge strane, Ovidije je napisao i takve stihove u spomenutim zbirkama iz progonstva u kojima pokatkada zrači prikrivena ironija. Osim tegoba na putovanju i prvih nesigurnih susreta u novoj okolini, na pjesnika je naročito djelovao crnomorski krajolik, pogotovo more. Sve su te okolnosti stvorile u Ovidijevu stvaralačkom zamahu i u njegovoj materijaliziranoj imaginaciji nove i osebujne poetske slike, koje su razasute u zbirkama *Tužaljke* i *Pisma s Ponta*.

Pjesnik je te poetski elementarne slike sintetizirao u riječima: *brod (lada, čun), val, more, vjetar, oblak, brodolom, jedro* i *jarbol*, dok je samo svoje progonstvo okarakterizirao kao „*stigijske vode*“ (*P. IV, 9 s. 73*); jasnije rečeno, kao stanje i umiranje u tuđini i smrt. S pomoću citiranih riječi kao i njihovim udruživanjem u splet jednostavnih pjesničkih evokacija Ovidije nastoji ostvariti nove i samostalne doživljaje u pokretljivom osjećajnom registru. One mu služe da jačom i uvjer-

⁴ G. Boissier, *L'opposition sous les Césars*, s. 137. i d.

ljivijom iskrenošću a ispovjednim naglaskom kao u nekoj vedrijoj katarski olakša teret tamne meditativnosti i depresije u koje je sve više upadao, gotovo tonuo sa srcem prepunim bojazni da će se potpuno zagušiti. To je njegova lirska *anxietas animi* (P. I, 4 s. 8) = *duševna tjeskoba*, koja sve češće zamagljuje pjesnikovu vedrinu i ometa njegovo stvaranje, jer sam pjeva (T. I, 1 s. 39 i d.):

Samo ako je duša vedra, rada se pjesma:
 oblačan moj mi je dan, mnoga jer pretrpjeh zla.
 Lutam po moru dok vjetar me s olujom ledenom prati.
 Škodljiv pjesmi svaki je strah, te izgubljen slutim,
 kako će i meni mač presjeći u grlu dah.

Stihova slične intonacije ima i u drugim elegijama, a cjelokupni registar raznovrsnih poetskih slika o *ladi*, *moru*, *valovima* i *vjetrovima* u Ovidijevoj interpretaciji odražava u doživljajnom smislu poseban izraz elementarnosti. Čitanje obiju knjiga elegija postupno nas uvjerava da se Ovidije, pročišćen patnjom i razmišljanjem, zaista stvaralački preobražava u pjesnika potpuno nove izražajne fizionomije. Ovakvom se svojom lirskom izrazitošću odvađa od onakve koja je zračila u njegovim ranijim galantnim djelima, kao što su *Amores*, *Ars amandi*, *Heroides* i *dr.* ili u klasično ujednačenim *Metamorfozama*. Na taj način Ovidije oblikuje novu pjesničku stvaralačku ličnost uronjavajući u život i u sklop njegove zbiljske problematike. Na prvi se pogled čini da novi Ovidijev pjesnički izraz predstavlja prebrz prijelaz i skok u sfere osebujna lirskog doživljavanja samoga života. To je prividno i samo je dijelom tačno, jer već u *Metamorfozama* naslućujemo oblikovanje drugoga tipa Ovidijeve lirske naglašene izražajnosti. Sve je ostalo učinila gola stvarnost. To su omogućile patnje i dodir sa životom, a taj često, pa i u Ovidijevim djelima, svojim očitovanjima pokazuje dvostruko lice. Spomenute zbirke elegija otkrivaju bogat i nov registar Ovidijeva osjećajnog doživljavanja; one istovremeno pokazuju kako je i koliko je bio plastično jasan u jednostavnosti svoje izražajnosti kao i izravne asimilacije za lirsku doživljenost životne tragike⁵.

Samoća je bila izravni tvorac za ukupnost Ovidijeve lirske jasnoće. Njegov je doživljajni svijet izgubio prividan sjaj nekadašnjeg galantnog i bezbrižno lakomisljena načina života u Rimu, kad je kao *eques illustris* = *vrlo ugledan vitez* — hrlio s jedne zabave na drugu i često dočekivao jutro na gozbi s prijateljima ovjenčan vijencem uvelih ruža na kosi. Patnje su Ovidiju u njegovoj samoći otkrile lice i naličje

⁵ Obrnuto drži A. Rostagni u svom djelu: *La letteratura di Roma repubblicana ed augustea*, Bologna 1939. s. 380., kad piše: „*Colui che, nonostante la meravigliosa potenza immaginifica, non aveva trovato nel corso delle vita serena motivi di profonda poesia, non li trovò neanche nel dolore, che pur così intimamente lo torturava. Le sue querimonie non raggiungono quasi mai il vivo della commozione poetica: passano attraverso gli abituali filtri dell'immaginazione e della declamazione invece di salire direttamente dai tumulti dell'anima; si perdono nella monotona prolissità delle belle e fluenti espressioni*“. U svom radu nastojao sam utvrditi da ta Rostagnijeva tvrdnja nije tačna, nego da se u velikom dijelu elegija iz zbirki *Tužaljke* i *Pisna s Ponta* može uočiti nova Ovidijeva lirska izražajnost koja se odlikuje posebnim i osebujnim naglascima tragične iskrenosti.

galantnog života, ukazale su mu put koji vodi u predjele tuđih doživljaja prepunih briga, poniženja i mukotrpane bijede. Još su te iste patnje razdrobile njegovu preuzetnu samosvijest o trajnoj ličnoj sreći te raspršile viziju kviritskog shvaćanja *otiuma* = *dangube*. Potresen nevoljama, pjesnik ovako sada gleda na život:

Kao što crv nevidljivo jaku rastoči lađu,
a slani izjeda val strmu i ponosnu hrid,
kao što rđa u vodi nagriže otporno gvožđe
i knjiga izgubi list, kad ga pojede crv-
tako su i meni tuge rastočile t'jelo i dušu;
ne vidim njihov ja kraj, bezbrojan njihov je broj!
(*P. I, 1 s. 69 i d.*)

Zato Ovidije sad razumno savjetuje prijatelja koji je svojim pjesničkim stvaranjem doživio uspjeh na ovaj način:

Čestitam! Nije tvoj dar crni prekrpio mrak.

O da je ponor progutao moja pjesnička djela
i da nijedan stih ugledo nije mi dan! (*T. I, 9 s. 54 i d.*)

Prekoravajući sebe što nije znao izabrati utilitarniji sadržaj za svoje stvaralačko djelo i što nije opjevao značajne Augustove uspjehe koji su oduševili mnoge njegove savremenike „*kao što blistava svjetlost sunčana privlači ljudske oči*“ (*T. II, 1 s. 324*), pjesnik svoju gorku ispo- vijest povezuje sa slikama o plovidbi:

Nisam trebao prostranom moru povjeriti tada
krhi moj maleni čun, građen za jezerski val!
(*T. II, 1 s. 329 i d.*)

I pak, Ovidije je neko vrijeme vjerovao da je na dobrom putu:

Strahovo nisam da ikad bi moja stradala lađa
upravo ploveć niz val, siguran za tuđi čun. (*T. II, 1 s. 468 i d.*)

Zbog toga jednom prijatelju savjetuje da nastoji živjeti povučeno (*T. III, 4 s. 10 i d.*), jer:

Uv'jek je spušteno jedro izbjeglo zimske oluje;
širokog bojim se ja, malog nije me strah!

Sjećajući se sretnih dana, ovako piše nekom prijatelju (*T. III, 415 i d.*):

S tobom dok sam drugòvao, sretan je duvao vjetar
i moj je plovio čun gazeći preblagi val.

Drago mu je sjećanje na takva prijatelja (*T. III, 5 s. 1 i d.*):

Naše drugòvanje kratko je bilo i ti si mogò
lako zatajiti tad divni Sudbine dar
Prisniji nisi mogao biti, jer moju je lađu
vjetar gonio tad što ga je rodila Kob.
Kad u nevolju padoh, svi me napustiše odmah
ostadoh potpuno sam kao na stazi kam!

U 31. stihu gorčina je zagorčila dane i Ovidije nastavlja:

Ja sam, Maksime moj, već dugo pokopan za vas,
ipak nastojim sad da duh bi živio moj!

Ipak, na c'jelom sv'jetu pronaći nije se mogô
nijedan zapravo kraj za kaznu zgodan ko taj!

Posljednji su stihovi zaista prikrivena ironija prema samome sebi a i Augustu, zatim prema svima onima prije i poslije izraženim laskanjima nepopustljivu Augustu. Na kraju, prijatelja Grecina ovako apostrofira (*P. II, 6 s. 1 i d.*):

Nekad je osobno Nazon pozdravljao Grècina svoga.
Pozdrav šalje mu sad s Ponta gdje tužan je val!

Pri tome kao da se Ovidije želi prisjetiti na slobodne i bezbrižne šetnje po rimskim ulicama, a ujedno tim distihom ističe radosne dane svoje slobode.

Deset su proljeća, ljeta i jeseni s oštrim crnomorskim zimama bili vjerni pjesnikovi suputnici. Osim duga putovanja, divljij je kralolik djelovao da je pjesnik preuzeo najjasnije i najjednostavnije pjesničke slike koje su se same od sebe nametale u novim uvjetima prognaničkog života. Takva je imaginativna slika koja se javlja u prvoj elegiji *Tužaljki* nov rekvizit među ostalim spomenutim Ovidijevim pjesničkim slikama. U njoj se *pismo* metonimički označuje kao *putnik* (*T. I s. 1*).

Ipak je pjesnik galantne ljubavi⁶ u osam elegija u spomenutim zbirkama upućenih supruzi u Rim izrazio ne samo nježnu ljubav već i divljenje prema ženi koja je umjela trpjeti zbog njegova progonstva. U *Tužaljka* (*III, 3 s. 15 i d.*) otkrivamo Ovidijevu odanost, a ujedno u toj istoj elegiji najbolje stihove iz obiju zbirki. Sjećajući se požrtvovne supruge, Ovidije ovako piše⁷:

Redom svega se sjetim, al' je, predraga, spomen
na tebe najjača bol; prva u mom srcu si ti.
Uv'jek govorim s tobom, odsutan zovem te često.
Bez toga nijedan dan ne prođe nijedna noć.

Ove stihove pjesnik dopunjuje jednom mitološkom evokacijom (*T. IV, 3 s. 29*):

Jadi su tvoji ko oni Andròmahe, kad joj je mrtva
muža tesalski spreg vuko niz krvavi prah,

da bi nastavljajući evokaciju (*s. 37—38*):

Nesreću moju oplakuj! Utjeha boli su suze,
razvedre srce nam svo, naš nam ublaže jad

kroz iskrenu melankoliju osamljena pjesnika probio onaj leopardijevski „*caro immaginar*“ u jednoj drugoj elegiji (*T. V, 2 s. 1 i d.*) ovako:

Tvoje je lice bl'jedo kada ti moje uruče pismo.
Prožme slutnje te srh, zadržješ tada ko list.
Duša je bolesna moja, ojačalo nije ju vr'jeme,
ista tu kraljuje bol, isti muči je jad.

⁶ Cfr. *cit. dj.* Riperta, s. 46.; 53—54.

⁷ Cfr. *cit. dj.* Riperta, s. 201. i 216.

Nadah se da bi vr'jeme rane zac'jeliti moglo,
 al' mi neprestano još bride ko prvi put.
 Znaj da uv'jek godine rane nam izliječe male,
 ako duboke su baš, za njih ne postoji l'jek!

Ti se stihovi u ispovjednom tonu nadovezuju na ove (*T. I, s. 30 i d.*):

Nažalost, moja je pjesma bl'jeda. Treba da ona
 opjeva zasluge sve što si im uzrokom ti.
 Možda sam negda pjevao žarče, al upravo sada
 duga je patnja moj sasvim ugasila žar.
 Htio bih tebe med uzore prvih ubrojiti žena,
 jer te izdiže kras divnih kreposti svih.
 Ipak, moje će pjesme vrline istaći tvoje,
 u njima vječan je sjaj imena tvoga i mog, —

da se na kraju odraze u slomljenom ritmu stihova kojima je pjesnik zorno prikazao svoj autoportret (*P. I, 4 s. 1—8*):

Godine tužne srebrom tjeme mi potajno srebne,
 starost urezuje već licem mi starački rez.
 Živahnost gine, a u t'jelu klonula snaga,
 splasnuo negdašnji žar, njegov usahnuo vir.
 Ne bi prepòznala mene da me ugledaš sada:
 hrpa sam kamenja ja, bio sam ponosna hrid!
 Priznajem, godine to su, al' dva su uzroka njina:
 bolest čest mi je gost, čemera duh mi je pun.

Na sličan način, ali s većom gorčinom pjesnik govori o sebi (*T. IV, 8 s. 1 i d.*):

Već su sljepočice moje slične labudem perju.
 Starost je srebrnu nit utkala u crnu vlas.
 Eto, dolaze godine krhe, s njima i sporost;
 osjećam kako sam slab, čak sam postao spor.
 Sada je trebalo, sve kad muke prestanu moje,
 život da proživim tih i da me napusti strah,
 a da u onom uživam radu što mi je mio
 bio jedino on, kad mi je sladio duh.
 O da bih skroman slavio dom i drevne Penate,
 očinskih polja još kras, što mi je oduzet sad,
 pa da sa suprugom svojom i krugom drugova vjernih
 bezbrižno ostarim ja, rodni vidjevši kraj!

Uz opise svoga puta u Tome, mjesto progonstva, na prvom je mjestu pjesnik istaknuo elementarnost pojava na moru. One su se u njegovu doživljaju slikovito preobražavale i izjednačivale s mislima i patnjama koje su ga tištile i konačno prelazile u pročišćene izraze lirskog očitovanja.

Osamljenost i strah pred pučinom kao elementom u kome je za Ovidija bila utjelovljena neizvjesnost izazivali su još i sjećanje na pređašnji život (*T. I, 2 s. 23 i d.*):

Kamogod pogledam oko mi zrak i pučinu vidi,
 taman je pučine val, mrk je naoblačen zrak:
 Između njih šumore i buče vjetrovi hućni,
 ne zna morski sad val, njegov koji je bog!

Ipak, brod plovi dalje prema svome cilju; njegov je plov nesiguran i pjesnik ga zato izjednačava sa svojim životom. Opasno je puto-

vanje ublažavalo sjećanje kad je nekad s prijateljem Macerom radosno putovao. Toga prijatelja Ovidije naziva „*Iliacus*“, jer je pisao epske pjesme o događajima prije Ahilejeva gnjeva, koji Homer opisuje u prvom pjevanju *Ilijade*; drugim riječima, Macer je pjevao o događajima prije postanka onih što ih obuhvaća sama *Ilijada*. Za Ovidija je velika utjeha što može prijatelju napisati pismo i u njemu se sjetiti zajedničkih putovanja od Sicilije do Helade upravo sada kad ga guši tjeskoba progonstva. Uspomena je bilo mnogo i Ovidije osjeća da je velik dužnik prema ovom svome prijatelju. Ali i ta ga uspomena tješi i ujedno puni gorčinom (*P. II, 10 s. 11*):

Ti si sadržaj bolji izabrao za pjesme tvoje;
za tvoj pjesnički dar nije te kaznio sud.
Pjevaš o zgodama što ih ni Homer opjevô nije,
da bi sav borbeni splet jedan postao niz.
Naprotiv Nazon tajne vještine ljubavi uči,
pa za učenje to kaznila njega je Kob.
Jedno je zaista svetište za sve pjesnike sv'jeta,
ali vlastiti put svatko odabire sam!
Ipak, živo te vidim, o druže, u srcu svome,
s tobom govorim ja, prem me okružuej led.
Uza me ti si, a često sv'jestan upravo nisi;
napuštaš zbog mene Rim, da vidiš kakav je Get.
Ti mi odanost uzvрати, jer sretnija zemlja te čuva,
spomen neka bi tvoj na mene ostao svjež!

U elegičnom pismu prijatelju Karu (*P. IV, 13 s. 41*) piše da je na getskom jeziku napisao knjižicu stihova kojoj je sadržaj pohvala Augustovim uspjesima i na kraju njegova apoteoza; još navodi da je onda, kad je čitao te stihove u krugu Geta, netko od slušalaca kliknuo:

Ako ti tako o caru pišeš,
onda bi morao on u tvoj te vratiti dom!

Ovidije zna da je taj usklik bio iskren, ali zaključuje:

Ništa ne koriste pjesme. Propast moja su bile:
stvorile onaj su tren i jadan uzrok za bjeg.

Ti se stihovi mogu usporediti sa stihom: *Svemu je kriv pjesnički dar* (*T. III, 3 s. 73: ingenio perii*) ili (*T. V, 12 s. 45*):

Oh vi Muze, dopustite sada pjesniku reći:
vaš je darovan dar za svu nesreću kriv!

Zanimljivo je da zbirka elegija *Pisma s Ponta* (*P. IV, 16 s. 1*) završava aluzijom upućenom nekom zavidljivcu. U njoj je poeta Ovidijeve gorčine:

Zašto zavidan prezireš pjesme mrtva Nazona?
Obično posljedni čas štedi pjesnikov duh!
Sjajinja slava iza smrti blista, iako ime
bilo mi slavno već tad dok sam bio ja živ!

Završetak elegije otkriva Ovidijevu rezignaciju. Stihovi su plastično gorki:

Sve sam izgubio, goli je život ostao meni,
da bih posljednju kap pregorku ispio sam,
da bih upoznao Kob, njena proživio zla!

Ovidije je slutio da će umrijeti u tuđini, pa zato moli suprugu da urnu s njegovim pepelom sahrani u grob, a da na grobnoj ploči kuleše natpis (*T. III, 3 s. 73*):

Ovdje je sahranjen pepeo pjesnika pjesama lirskih.
Lirski Nazonu je dar crnu donio smrt.
Ipak, putniče, jer si ljubio, reći ćeš rado:
O Nazonov da prah vječni zakrili mir!

U raznovrsnoj navali osjećanja koja su gušila Ovidija on malo-pomalo nastoji da se pomiri sa Sudbinom, kao što sam priznaje (*T. III, 2 s. 1 i d.*):

Usud odredio bješe da skitsku ugledam zemlju,

da bi u istoj elegiji (*s. 15 i d.*) otkrio izvore tuge koja ga je sapinjala na novom putu u život, a taj je bio prepun slutnja i nesigurnosti:

Dok sam obuzet slutnjama lutao kopnom i morem,
nevolja za bolan duh i brige bile su l'jek:
Sad je završen put i napori dugoga plova,
stigoh ko kažnjenik baš u svoj novi mi dom.
Pláč mi se jedino mili. Obilnije ronim ja suze
nego što Proljeća čas kišni zapljuskuje mlaz.
Sjećam se Rima i kuće i svih predragih mjesta.
Ostao mnogi je trag, dragi kad napustih grad!
Jao! koliko sam puta na vrata mog zakucô groba,
al je uv'jek on gluh za moj ostao zov!
Zašto tolike sam izbjego mačeve, zašto oluje
mrke nije mi huk nesretnom zadao smrt?

Očaj osamljenosti ipak u pjesniku stvara otpor, a to otkriva u stihovima (*T. V, 2 s. 41*):

Kamo da krenem? Gdje je utjeha nesreći mojoj?
Neće spasiti sad nijedno sidro moj čun.

U pismu ženi za rođendan piše vedrije (*T. V, 5 s. 17*):

O da bi tvoja ta lada što ju je gonio vihor
miran susrela val i sretan bio njen plov.

Na drugom mjestu, zaboravivši svoje osobno raspoloženje, napisao je supruzi (*T. V, 11 s. 2*):

priviko moj se je duh jadnu podnositi kob,

da bi ponovno svojim osjećajima dao tragičan naglasak (*T. IV, 7 s. 21*):

Između nas su bezbrojna brda i mnoge ceste,
velik r'jeka je broj, polja i tjesnaca niz.

Uza sve to pjesnikovu dušu obuzimaju utješni trenuci sjećanja na vjerne prijatelje. Jednom se prijatelju obraća u stilu Lukrecijeve poetske slike (*T. V, 9 s. 15 i d.*):

Kad se većina zbog nesreće strašne prepala moje,
neki u taj su mah glumili zbog mene strah,
te su brodolom moj sa strme promatrali hridi.
Dok me je gušio val, svatko je ostao krut.
Ti si mi jedini u smrtnom času pružio ruku!

To je sjećanje puno radosne svjetlosti i iskreno, nije kao u stihovima u kojima evocira Augusta (*T. V, 11 s. 11*):

najveća za me je kazna, što sam uvr'jedio cara.
O da sam radije tad crnu ugledô smrt!
Moja se potresla lađa, nju su prelili vali.
Siguran njezin je plov, premda bez luke je još.

Ipak, doživljene nesreće, bolest i druge nedaće kočje pjesnika da u stvaralaštvu otkrije zaborav (*T. V, 12 s. 31—32*):

Duga patnja u nesreći uništi pjesničku snagu;
negdašnji zanosan žar hladan postaje prah.

Suočenje pjesnikove duše sa stvarnošću izaziva sumnju da bi pisanje pjesama moglo postati neka vrst utjehe, nadoknade za mogućnost gonetanja životne zagonetke (*T. V, 12 s. 49*):

Ne bih morao pisati više kada me uči
brodolom proživljen moj svaki prezirat val!

Pisanje je za Ovidija bilo zapravo život. U pisanju je nalazio njegovu puninu. Zato se već na putovanju samome sebi čudi što je uvijek, a da u prvi mah to nije ni zapažao, osjetio u stvaranju pravu utjehu (*T. I, 11 s. 1 i d.*):

Od prve do zadnje r'ječi u pismu sam pisao tako,
da svaki bio je tren na lađi opasan tad.
Bilo da pišući drhtah zbog prosinca mjeseca burnog
jadranski mene je val s perom vidio tad;
bilo kad prešavši na drugu lađu napustih Istam,
koji zapljuskuje sved od dva mora još val.
Vjerujem da su se cikladski i egejski čudili vali,
što mi je tekao stih uz njihov šumorni buk.
Čudim se sada, što valovi i more u duhu mome
nisu tad pjesnički dar potpuno ubili moj!
Netko bi začuden čežnju tu ludošću nazvati mogô,
ali takva je skrb c'jeli moj snažila duh, —

te stihove *13 i d.*:

Često su lađu punili vali, al' iako drhtah,
ruka je pisala stih što tad bijaše tih.
Sa svih strana zavijaju vjetrovi režeći hučno:
uzdiže šuplji se val, na strmu nalik je hrid.
I sam kormilar put neba dlanove podiže svoje,
jer sad nije ni vješt; zavjetom preklinje Kob.
Pogled je posvuda otkrio samo prizore smrti;
preplašen bojim se nje, molim je, jer me je strah.
I u luku kad stignem, tjeskobno bit će mi srce;
strašniji zemljin je prah nego je morski taj val.
Zajedno ljudi i pučina zasjedu spremaju meni:
s valom udružen mač dvostruk ostvaruje strah, —

pa još *s. 37 i d.*:

Nije ko nekad. Tad sam u vrtu pisao pjesme,
dok je ležaljke kut ugodan bio i mek.
Sad me na ležaju tvrdu zimsko obasjalo svjetlo,
dok modar odnosi val pjesmama ispisan list . . .

Posebno su intonirane one Ovidijeve elegije koje je pisao prijatelju Sekstu Pompeju. Sve su one vjeran i iskren izraz pjesnikovih doživljaja u progonstvu, a isto tako dokaz o Ovidijevim unutrašnjim preobrazbama. U nekima čitamo brojne aluzije za apologiju slobodnog pjesničkoga stvaranja. Ima aluzija, više manje otvoreno izrečenih, o Augustovoj nepopustljivosti i upornosti, gotovo bezobzirnoj nesmišljenosti i gluhoći za Ovidijev težak položaj ili za bilo kakvu amnestiju. Pjesnik je molio i preklinjao prijatelje da mu pomognu i kod Augusta isposluju dozvolu da se preseli, ako ne u Rim, a ono barem u koji veći grad u Heladi ili u Maloj Aziji. Uz Augusta, kako znamo, jednako je bila nepopustljiva njegova žena Livija. Stav se Augustov neizravno ogleda u Ovidijevu pismu — elegiji — od 578 stihova u zbirci *Tužaljke (II, 1)*, u kome se pjesnik na sve moguće načine dovija i nastoji obraniti da je kao tvorac djela *Ars amandi* tobože iskvario mladež svoje epohe.

Ipak se Ovidije kao stvaralac nije mogao braniti, jer je sigurno onda kad je pisao spomenutu elegiju, bio svjestan da je njegov lirizam prošao kroz više stvaralačkih faza, kad se cijeli pjesnikov opus može razvojno i vremenski uokviriti trima lirskim fazama. U prvoj on je pjesnik galantne ljubavi, ali s izrazitim naglaskom osebujne i katkada ciničke iskrenosti. Zbirku *Ljubavne elegije (Amores)* nadahnula je ljubav prema Rimljanki koju on naziva Korina, dok poslije u *Tužaljka (IV, 10 s. 59—60)*, u elegiji koja je ujedno njegova autobiografija, za nju veli:

Moj je pjesnički dar po c'jelom raširila Rimu
ona što sam je tad Korinom nazvao sam!

Ljubavne elegije u Ovidijevu lirskom opusu očituju osebujnu blistavost njegova lirizma. On je uvelike djelovao na mnoge pjesnike u evropskim književnostima pa i na naše⁸. U toj vrsti lirike susrećemo helenističke elemente i poticaje. Možda je Ovidijev lirizam, pogotovo u njegovim elegijama, najbolji putokaz da se prouči razvojni put same rimske elegije. Ona je najvjerojatnije nastala kao osebujni oblik helenističkog ljubavnog epigrama, čiji su tragovi posebno vidni u *Palatinskoj antologiji*.

Iz Ovidijeve prve faze lirskog stvaranja značajno je izvorno djelo *Ars amandi (Vještina u ljubavi)*. Ono je više manje neka vrsta galantnog *vademecuma* za Rimljane i Rimljanke njegova vremena. Djelo je u svakom pogledu, bez obzira na općeniti Ovidijev etički stav, pouzdan izvor za poznavanje rimskog društvenog života s kraja *I st. prije n. e.* i početka *I st. n. e.*

U drugoj je fazi Ovidije pjesnik bogova i heroja, tvorac *Metamorfoza*, ispjevanih u poletnim heksametrima. Djelu je bila podloga helensko-rimska mitologija. Na stranicama te knjige otkrivamo potpuno drugoga Ovidija. Doživljujemo ga kao tvorca romantičko-baladnog i tragičnog stila. U djelu je pjesnik uvjerljivom umjetničkom

⁸ *Usp. M. Kombol, Povijest hrvatske književnosti do Preporoda, Zagreb 1945., ss. 157. kao i u Imeniku s. 435.*

plastičnošću znao udružiti sve svoje stvalaračke snage lirsko-epskim izražajnim stilom.

U trećoj fazi Ovidije je pjesnik progonstva. Tek je tada postao samoispovjedni lirik koji je prema izravnom doživljaju kao i u prvoj svojoj lirsko-stvaralačkoj fazi uzimao sadržaje iz gole stvarnosti. Tako je najbolje izrazio sama sebe. Ako se odvoje potpuno sentimentalni, tj. plačni naglasci u objema zbirkama elegija, te ako preuzmemo najiskrenije i lirski najuvjerljivije dijelove, osobito one iz zbirke *Tužaljki* (*Tristia*), onda pjesnika ljubavi i bogova kao i heroja iz mitologije možemo doživjeti u potpuno drugom svjetlu. Otkriva nam se Ovidije kao lirski stvaralac koji je uglavnom u tom pogledu bio gotovo nepoznat.

U *Tužaljka* i *Pismima s Ponta* snaga je pjesničke istinitosti usko povezana s izražajnim snagama; u tim elegijama Ovidije otkriva svoju pravu lirsku bit, jer dodir s takvim Ovidijem pokazuje njega kao čovjeka i ujedno suštinu njegove lirske ličnosti. U trećoj je fazi pjesnik stvorio poseban lirski rječnik koji je u samome stvaranju sačuvao elementarnost izražajne jednostavnosti. Uostalom, to je najbitnija značajka Ovidijeve poezije. Bez obzira na teme i motive, za nas je glavno koliko te dvije zbirke elegija i danas mogu svojim skrivenim i otvorenim pjesničkim slikama u nama ostvariti onakvo lirsko doživljavanje koje proistječe iz naše doživljajne atmosfere. Ta je Ovidijeva unutrašnja istina ostvarena izvorno bez prethodnih klišeja i šablona, koje je on mogao eventualno sresti i naći u sferi helenističke književnosti. Zato ta njegova istina može postati i naša istina, jer nas doživljaj ljudskoga uvijek jednako privlači, osnažuje, pa obogaćeni, oslobođeni od doživljaja konvencionalne poezije, postajemo prometejski krilati u svojim osjećajima i mislima.

Zagreb.

T. Smerdel.

RIASSUNTO

T. Smerdel: IL POETA OVIDIO NELLA BELLEZZA DELLA CADUCITÀ

L'autore analizzando le raccolte elegiache di Ovidio: *Tristia* e *Epistolae ex Ponto*, e mettendo in rilievo la potenza immaginifica del poeta, all'opposto di Rostagni (v. *La letteratura di Roma repubblicana ed augustea* p. 380) e di alcuni critici di Ovidio, — illustra un nuovo concetto del lirismo creativo ovidiano che possiamo trovare nelle raccolte menzionate.